

IERNATICELE (Tacitus, *Historiae*, III, XLVI)

Sever DUMITRAȘCU

Memoriei Profesorului meu Nicolae Lascu, fost membru al *Școlii Române din Paris (Fontenay aux Roses)* și al *Școlii Române de la Roma (Accademia di Romania)*

Redăm, în traducerea Profesorului Nicolae Lascu (v. *Historiae*, III, XLVI) un mai lung fragment tacitian din vremea *războiului civil* din Imperiul roman: „Cam în aceleași zile a fost tulburată și Germania; puterea romană era cât pe-acți să fie doborâtă de mișelia comandanților, de răzvrătirea legiunilor, de năvala dușmanilor dinafară și de necredința aliaților. Acest război, cu pricinile și cu întâmplările lui (căci el s-a prelungit mai mult), îl voi povesti mai târziu.

Se puseseră în mișcare și dacii, un neam nicicând cu credință, iar atunci fără de nici o teamă, căci oastea din Moesia plecase. Ei luau aminte liniștiți la întâmplările noastre cele dintâi; când au aflat că Italia era cuprinsă de vâlvătaia războiului și că întreg imperiul era sfâșiat de dușmănie, *cucerind iernaticele cohortelor și alelor, dacii deveniră stăpâni pe ambele maluri ale Dunării* (s.n. S.D.). și de pe acum *se pregăteau să distrugă castelele legiunilor, de n-ar fi trimis Mucianus împotriva lor legiunea a șasea* (s.n. S.D.); aflând de victoria de la Cremona, *el se temea că semințiile din afară vor strâmtora imperiul din două părți dacă dacii și germanii se vor năpusti asupra lui* (s.n. S.D.), fiecare din altă parte. Au fost alături de noi, ca și altădată, norocul poporului roman, care a adus acolo pe Mucianus cu oștile din Orient, și împrejurarea că în acest răstimp noi am biruit la Cremona. Fonteius Agrippa a fost trecut din Asia (el guvernase aceea provincie un an de zile) în fruntea Moesiei, dându-i-se trupe din oastea vitelliană; căci era în folosul păcii ca aceștia să fie împrăștiați prin provincii și încurcați în vreun război la frontarii.”

Fragmentul ne redă, printre altele luptele duse de daci pentru Dunăre; sincer, limpede și explicit Tacit afirmă că aceștia au devenit „stăpâni pe ambele maluri ale Dunării”, la care noi adăugăm că ei nu numai că au devenit stăpâni, ci fuseseră *stăpânii* ambelor maluri ale Dunării. Pentru că, credem noi, cele relatate de Tacitus, sunt de natură nu numai politico-militară, ce acoperă realități mai profunde, de anvergură *geo-strategică* cu implicații în înțelegerea mai nuanțată a raporturilor dintre lumea romană și lumea dacică, în cazul nostru, între domnia lui Augustus și comanda Imperiului roman de către Traian.

Cunoaștem azi arheologic răspândirea dacilor (=geto dacilor) dintre Dunărea Centrală, Marea Neagră, Carpații Nordici și Balcani. De la *Chotin*, lângă Bratislava (cercetări A. Točík) și *Lipica Gorna* în Galiția (Lvov, cercetări M. Smisko), în nord, la Budapest-Tabán (*civitas eraviscorum* și inscripția lui *Scorilo din familia lui Resatus*; cercetător Edit B. Thomas), la Varna (Bulgaria, cercetător și M. Čičikova), așezările dacice *descriu acest areal* cu limpezime, realități ce ne conduc să afirmăm că între Bratislava și Sulina Dunărea era

și un fluviu dacic sau, respectiv, un *fluviu dacic*.

Pătrunderea romană în centrul și sud-estul Europei, mai apăsător organizarea temeinică a trupelor și administrației romane în *Pannonia și Moesia*, în vremea lui Augustus pune în cumpănă stăpânirea dacică pe valea Dunării. Și dacii reacționează, la început în vest, în timpul răscoalei illiro-pannone, când trec Dunărea înghețată, undeva în zona, poate, a Budapestei de azi, și luptă cu armatele romane (loc comun, arhicunoscut, dar *menționat* într-un document oficial imperial – *Res Gestae Divi Augusti* – Testamentului primului *Princeps* al tânărului imperiu tricontinental). Generalii romani reacționează, pe un front care nu a mai fost *parcurs* în anvergură, pare-se niciodată: de la *Brigetio* până la *Troesmis*. Ei, generalii romani, au operat în vremea lui Augustus și apoi a lui Nero trei *CURĂȚENII ETNICE* în teritoriul dac din stânga Dunării. I-au *mutat* pe dacii din Alföld (v. Pliniu cel Bătrân despre „jocul” puterii între Dunăre și Tisa, *după* venirea *iazzygilor*, aduși(?) de romani în acest hinterland), pe dacii de la nordul Dunării muntene și pe dacii (100.000, cu regii și prinții lor) din nordul gurilor Dunării. Deci i-au slăbit pe trei fronturi: *vest* (Tisa), *sud* (Jiu-Olt-Ialomița) și *est* (Prut-Nistru).

Cercetările arheologice de la sudul Dunării par a nu mai lăsa loc la îndoieli. *Hotnița*, *Butovo* și *Pavlikeni* centre de producere a ceramicii romane standardizate, aveau printre *meșteri* (dacă nu pe *toți* meșterii) olari daci, cum îmi spunea autorul săpăturilor din Bulgaria, B. Sultov, la fiecare cuptor, în fiecare atelier erau „dosite” și vase *dacice de cult*: cești și vase borcan lucrate numai cu mâna. Tot la sudul Dunării arheologul sârb Draga Arandelović Garašanin a cercetat peste două decenii de necropole dacice de tip *Paračin*. Erau comunitățile dacice „translate” la sud de Dunăre de viguroasă încă și puternică armată romană, din nevoi politico-militare și strategice evidente. În vremea războiului civil, redat tacitian cu mare artă, dacii revin la Dunăre, la Dunărea de care erau legați, nu numai prin interese militare, ci din *nevoi* intrinseci *vitale*. Și mai târziu, pentru a încheia schița argumentării noastre, în vremea lui Domitian, trec Dunărea și se bat în Moesia pentru fluviu. Numai invazia quazilor și marcomanilor îl va sili pe Domitian să încheie mereu discutata pace, prin care obținea acordul regelui dac să treacă „*PER REGNI DECEBALI*” pentru a cădea în coasta germanilor, cum glăsuiește limpede o inscripție descoperită în *Syria*. Inscripția a unui soldat roman care a participat la expediție. Și mai apoi, tot la Dunăre trec trupele lui Decebal și aliații când atacă garnizoanele din Dobrogea, în iarna cumplită a anului 101-102 și când, spune monumentul de la Adam-Klissi 3000 de soldați romani au murit pentru a-și apăra patria. Firește patria romană, nu pământurile dace. Dacii apărau nu numai „munții întăriți cu ziduri”, ci și Dunărea, Dunărea în lungul ei, unde își aveau interesele, sălașurile și adăugăm noi *pășunile*, iernaticele. Pentru că *realitățile reale* erau altele decât cele de azi. Și pentru a mai adăuga un argument la judecata noastră, ne mai permitem să redăm un fragment, tot tacitian, din *Germania*, care nu era cea de azi cu șoselele sale și cu orașele sale arhicunoscute, pe care și prin care trecem triumfali cu automobilele moderne, uneori cu un spor (periculos) de supra viteză.

„Dar nici Civilis (v. Tacit, *Historiae*, V, XVII) nu și-a rânduit linia de bătaie în tăcere, numind câmpul de bătaie mărturie a bărbăției lor: aici germanii și batavi stau pe urmele gloriei, călcând în picioare cenușa și oasele legiunilor. Oriunde își îndreaptă romanii privirile, ei zăresc robia, înfrângerea și tot felul de nenorociri. Să nu se înspăimânte de sfârșitul nestatornic al bătăliei din țara trevirilor: acolo germanilor le-a fost potrivnică propria lor biruință, pe când își încărcau mâinile cu prăzi, lăsând armele; dar mai pe urmă toate au ieșit bine pentru ei și rău pentru dușman. Au fost chibzuite toate câte se puteau chibzui de către un comandant prevăzător: câmpuri inundate pe care ei le cunosc, *mlaștini primejdioase pentru dușmani* (s.n. S.D.). Sub ochii lor era Rinul și zeii Germaniei: sub ocrotirea lor să înceapă lupta, aducându-și aminte de soții, de părinți și de patrie; acea zi va fi cea mai glorioasă pentru cele văzute de strămoși sau cea mai rușinoasă pentru urmași. Aprobând spusele lui cu zăngănitul armelor și cu tropote (așa era datina la ei) dușmanii

începură bătălia cu pietre, bolovani și celelalte arme de azvârlit, *fără ca ostașii noștri să intre în mlaștini, dar germanii îi ațâtau ca să-i atragă*” (s.n. S.D.) (Cf. și Tacit, *Agricola; Germania*).

Dacă *mlaștinile* Europei continentale și insulare fuseseră și erau „dușmani” redutabili ai unităților romane de infanterie (și mai *necruțător* ale *alelor*), mult mai greu dacă nu imposibil de cucerit, decât munții (v. în acest sens Caesar, *De bello gallico*, passim; dar și Tacitus, *Agricola*), într-o vreme *xerothermică* ce accentuase avantajele lumii mediteraneene, trebuie să subliniem că aceasta se afla „spre sfârșite”. Pătrunderile spre „sud” ale *bastarnilor*, *cimbrilor* și *teutonilor*, a *quazilor* și *marcomanilor* anunțau *altă climă*. Aceasta se va bine *stabiliza* odată (pe la 150 A.D.) cu „coborârea” neamurilor „*misiuni religioase germanice sacre*” spre sud. Coborârea neamurilor „baltice” indiferent de pe ce țărm al acestei mări reci spre sud pecetluse noile realități climatice. Goții erau la nordul Mării Negre, a Mării de Azov. Un reflex sunt războaiele, pare-se, marcomanice, mișcarea acea imprevizibilă pentru imperiul mediteranean. „Iernaticele” amintite de Tacitus (cf. *Historiae*, IV, LIV: „În acest timp, vestea morții lui Vitelius, cutreierând Galiile și Germaniile, făcu să se întetească războiul. Căci Civilis, lăsând prefăcătoria, tăbări asupra poporului roman, iar legiunile vitalliene mai degrabă voiau robia străină decât pe Vespasianus domn. Gallii căpătară iarăși curaj la gândul că pretutindeni oștile noastre aveau aceeași soartă; căci se împrăștiase zvonul că iernaticele din *Moesia* și *Pannonia* (s.n. S.D.) ar fi împresurate de sarmați și de daci, iar despre Britannia umblau născociri asemănătoare”; (Cf. și *ibidem*, V, XXII „castrul ce se dădea pentru iernatul legiunilor”) sunt în măsură să ne atragă atenția asupra noilor *realități micro-climatice* ce-și făceau încet, dar sigur, prezența în fața tacticii și strategiei romane.

Deci iernarea trupelor (și nu în ultimul rând a animalelor = *caii de călărie și de transport*) începe să devină o *întrebare majoră* la care Imperiul roman nu va fi pregătit să răspunde. Încet, deceniu cu deceniu, secol cu secol – până în 476 – armata romană nu va fi capabilă să răspundă energic, nici invaziei neamurilor germane spre zonele agricole ale provinciilor din imperiu și nici cavaleriei de stepă, stăvilită în elanurile sale „sudice” de *catafractarii* iranieni. (E de luat în seamă prevederea lui Decebal, alianța cu *cavalerii catafractari*, probabil cu *cai* puternici ce nu se aplecau sub greutatea noului „armament” defensiv. Europeanii vor deveni posesorii acestui „armament” greu, înzănat, *abia* în evul mediu).

În loc de *sandale* și *fustanelă* armata romană, soldații cuceritori și nu teoretici din scrierile moderne, simțeau *gerul* climei temperate care se răcea, cele 5-6 luni de *frig* (noiembrie, decembrie, ianuarie, februarie și martie), simțeau nevoia de *pantaloni* (moletiere, nădragi, cioareci, ițari) și de încălțări de iarnă, chiar cu carâmbul înalt (cisma cu *turească* germanică). *Frigul* și *foamea* sunt elemente geostrategice fundamentale la care ofițerii romani trebuiau să facă față, pe lângă amenințările interne (locuitorii provinciilor) și externe (*germanii*, *dacii*, *perșii*). Dar *iernaticele* pomenite *genial* de Tacitus dădea de furcă și dușmanilor, dușmanului, în cazul Daciei (că *nu* era nelocuită), dacii, cei *învinși* la 106 și *distruși* cu forța politico-militară de *mașina de război* romană.

Pământul Daciei, cel armonios alcătuit și binecuvântat cu *munți*, *dealuri*, *câmpie înaltă*, *câmpie joasă*, înconjurat de „fluvii” mărețe: *Dunărea*, *Nistrul*, *Tisa* (în vremea lui Burebista, și Dunărea mijlocie) avea paleo-climatic 4-5 *luni de iarnă* (dacă nu mai mult, în anii mai reci). Dacia, cum am mai scris, era din punct de vedere *geologic*, *geo-morfologic*, *climatic*, și deci *geografic*, *paleo-demografic*, *etnografic*, nu în ultimul rând *economic*, *social*, *religios*, *politic*, un „complex” agro-pastoral cu valențele și limitele sale. Dacia, o afirmăm, nu era nici Egyptul (cu Nilul), nici cartagina, Syria și cu atât mai puțin nici Sicilia. Era o țară europeană situată în clima temperată a continentului vest-euroasiatic, situată între Carpații Nordici-Balcani-Dunărea centrală (pentru o vreme) – Tisa și Nistru. Nu era o țară agricolă, adică producătoare de grâu, acestea erau *Egyptul*, *Sicilia*, nordul

Africii, Italia, Spania, Gallia sau *agri decumates* din zona Rin-Dunăre. Era mai presus de toate o țară acoperită de păduri, de *codri întunecoși*, de pășuni de vară (alpine), *menită atunci* pentru *creșterea vitelor* (de turmă). *Grâu Moldova și Muntenia*, o spunea strălucit P. P. Panaitescu nu vor produce decât *după* monopolul turcesc. În evul mediu – scria același mare savant medievalist P. P. Panaitescu –, *Țara Românească și Moldova importau grâu* din Transilvania și *exportau: vite vii, pește și miere*. Bărganul *nu* era arat, el a fost exploatat *complet* cu tractorul de agricultură de după 1900, mai ales de după 1950, de *ceapeuri și gostaturi*. Era mai ales o *pășune*.

Pământul acesta (*binecuvântat* scriu eu, dar cititorul poate să nu fie de acord cu *opinia* mea) al Daciei mai avea o trăsătură, o caracteristică. Geografii români (și mă refer cu respect la ei că le-am *citit opera*, nu din complezență): *Simion Mehedinți, Vâlsan, Mihăilescu, Tufescu, Conea*, îi cunoșteau bine valențele, se *învecina* spre vest, pe malul stâng al Tisei cu o *mlaștină* uriașă (era „plaja”, malul drept este „faleză”), din nordul său slovac până în clisura Dunării și spre sud, pe malul stâng al fluviului (malul *drept* era „faleză”) cu o mlaștină nord-dunăreană, *lacuri* între Porțile de Fier și până la Marea Neagră. Lacuri care „se umpleau cu apă dunăreană” de două ori pe an (în anii *normali* paleoclimatic), primăvara când se topeau *nămeții* din Carpații Nordici și în iunie când se topeau zăpezile din Alpi. Erau bălțile cu pește, dar mai ales cu *floră hidrofilă*, care constituia *pășunea de iernat, iernaticile*, pentru turmele Daciei. *Criton*, medicul grec al lui Traian amintește nu numai aurul și argintul din Dacia, ci *turmele* Daciei, luate de romani (cf. *Suidas*, s.v.). Turmele, o bogăție imensă, și, nu numai oi, ci *cirezi* de boi, dacii erau *crescători de boi* (cf. același Criton – *Suidas* s.v.). *Turmele, cirezile*, în stabulație liberă, pe atunci în Europa „dacică” (nu existau *combinat*e de furaje concentrate! și nici prea multe *coase*!) nu puteau fi *pășunate iarna* decât în *bălțile* de pe malul stâng al Tisei și de pe malul stâng al Dunării, până la Nistru (sudul Basarabiei avea lacuri cu *apă dulce* și lacuri cu apă salmastră, unele mai existând și azi). Singura posibilitate de a salva *turmele, cirezile de boi*, era pășunea cu floră hidrofilă, din bălți. Altfel, în Carpați în pășunile de vară, vitele, iarna ar fi pierit. Și cu ele și oamenii. Romanii și-au dat seama de această realitate și au transformat *Dacia* (nu numai în *mină de aur*!), ci în țara pășunilor. *Creșterea vitelor* era o *instituție imperială* (chiar arendate: ne-o spune limpede istoria Daciei romane, inscripțiile care amintesc pe acei *CONDUCTORES PASCUI ET SALINARUM*, cum strălucit scria savantul ieșean, arheologul Nicolae Gostar. În Dacia preromană, romană și post romană și în spațiul locuit de români, aceste realități geografice și mai ales *nevoia* de carne (de vite) a impus *transhumanța*. Transhumanța realitate călăuzitoare – secole de secole – pentru daci, pentru romani, pentru români. Geografi, etnografi (T. Vuia), lingviști (O. Densușianu, S. Pușcariu) i-au reliefat existența de neînlăturat. Dacă ne reîntoarcem la Dacia preromană, după aserțiunile (geniale, credem noi, ale lui Tacitus) privind rostul *iernaticelor* la romani, cu un sistem de aprovizionare tricontinental și mai ales mediteranean (nordul Africii) și logistica corespunzătoare, în *sistemul* de viață dacic, bogat pe naturale rotație eternă a verilor și iernilor (cu sfârșituri de octombrie când la munte ninge și cu luni geroase ca aprilie) situația era mai mult decât dramatică în cazul „*gestionării*” de Imperiul roman în interesul său politic sau nu, a celor două *MARI PĂȘUNI DE IERNATIC A VITELOR* – malul stâng al Tisei, afectat de *proaspăta „putere” iazygă* și malul stâng al Dunării, sub control roman și poate sub impactul atacurilor *orsilor* sau *roxolanilor*. La care se adaugă *răcirea vremii* de la sfârșitul epocii romane, foarte probabil anterior *xerothermică*, și în Europa centrală cu precădere. Firește dacii crescători de vite (de *boi* spune Criton-Suidas) trăiau în datul *paleoclimatic* corespunzător acelor decenii și mai ales cu *alimentele* (produse lactate și carne în primul rând) pe care le oferea economia lor naturală, solul Dunării. Argintul și tezaurele de argint aparțineau – clar – sferei *sacerdotale*.

Fără *pășunatul de iarnă* turmele nu numai că se împușinau – probabil singura lor mare bogăție – dar puteau să dispară cu totul. Cu ele dispărea și hrana locuitorilor din Carpați (să

nu uităm Dunărea, cu *fostele* sale bălți le oferea și *pește* din belșug). În fața *lumii dacice* DIN CARPAȚI apăruse nu numai spectrul amenințării politico-militare, ci foamea. Ori își salvau *turmele*, *cirezile*, ori mureau. Situația din deceniul șapte al secolului I A.D. devenise – din pricina agresiunii romane (și *aliații* lor, firește!) – amenințătoare, DISPERATĂ. Și dacii au ales să se lupte, să iasă din încercuirea din vest, sud și est (Dobrogea). Au fost însă *învinși*, nu de Domițian (i-au *salvat* germani quazi și marcomani), ci de Traian, parțial *distruși* („Diaspora” dacică în Imperiu; 500.000 (?) de soldați asociați Romei (cf. Criton – Suidas) de către Traian, nu atât demografic, poate, cât economic, social și mai ales politic (cu excepția acțiunii *costoboce* din 170 A.D. și eventual a regișorilor (rugilor) carpi).

Și aici trebuie să căutăm *rădăcinile adânci* (spectrul foametei și îngenuncherea spirituală a unei *populații religioase*, chiar foarte credincioase) ale războaielor, atacuri în Moesia pe linia Dunării și apărarea din Munții Carpați. A fost o luptă a disperării pentru cei care nu-și aveau decât pământul Daciei, turmele de vite ca mare bogăție și religia lor sacerdotală. Sacerdoții au condus această luptă a deznădejdiei, disperării și spectrului foamei, invocându-și credința lor legendară și au fost încercuiți, învinși și apoi „*distruși*” cultural. Limba dacică a dispărut cu timpul, ca și credința în zeii Daciei. Se năștea o nouă lume, cea neo-latină de la Carpați și Dunăre (15 A.D. Moesia; 106 A.D. Dacia la „căderea” Dunării la 602 A.D., și în final a lumii romano-bizantine).

Geografia Daciei, situația sa paleo-climatică, vegetația și animalele (*domestice* și sălbatice) de care depindea viața comunităților sătești și sacerdotale din Dacia a impus, așadar, o luptă *disperată* pentru hrană, pentru viața și mai puțin multele iluzii și fantasmagorii istoriografice, antice sau nu pe care le-am tot reciclat.

Pământ, hrană, viață cotidiană aspră și de aici *credința*, uneori imensă, au călăuzit comunitățile antice mereu. Și dacii nu au fost excepție.

THE WINTER QUARTERS (TACITUS, *HISTORIAE*, III, XLVI)

Summary

In this study, the author presents, taking into discussion the role of the winter quarters to the Roman army, according to Tacitus, the role of the Dacian lands, the mountains (the higher pastures in summer) and the marshy lands (the lower valleys in winter) from the left banks of the Danube and Tisa rivers, in the context of their “hijacking” by the Roman expansion. Without pastures in winter, the herds of free Dacia would have been disappeared. The situation became desperate for those whose wealth and power were dependent on the number of the herds, which were taken to pasture in the Carpathian Mountains in summer and on the left banks of the Danube and Tisa rivers in winter.